

IVAN SLAMIĆ

Promjena potražnje prisilila je proizvođača namještaja Tvin na prilagodbu. Ulaganje u novu tvornicu donijelo je gubitke, ali i nov potencijal.

Foto: Dražen Lapić

POSLOVNA SCENA

VIROVITIČKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE

Namještajci u sjeni rata proizvođača duhana i čaja

Tradicionalna drvena industrija i industrija namještaja muku muče s pilanarima, ali druge dvije ključne grane još su nepomirljivije. Proizvodnja duhana opada, no pesticidi koje rabe duhanci smetaju unosnijem uzgoju kamilice i proizvodnji čajeva ➔

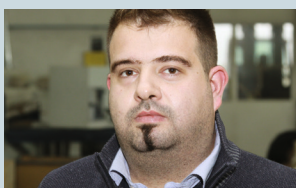
pišu **SERGEJ ABRAMOV, LUKA FIŠIĆ i GORAN GAZDEK**

lider@liderpress.hr

GLAVNI AKTERI

ZLATKO PLEŠA
HRVATSKI DUHANI

TDR-ova tvrtka posljednjih godina nema stalne prihode. Niske cijene, veliki troškovi i stroga regulativa otežavaju poslovanje.

HRVOJE VAMPOVAC
CONTORTE

Obiteljska tvrtka preusmjerava se s distribucije drvenog namještaja na proizvodnju. U novi pogon uložila je šest milijuna eura.

DENIS NEMČEVIĆ
SPIDER GRUPA

Izvoz, pakiranje i opremanje gotovog proizvoda nadogradnja su uzgoju i preradi ljekovitog bilja ove obiteljske tvrtke.

ŽELJKO RADEK
KERAMIKA MODUS

Nekadašnja KIO Keramika u vlasništvu je Samoborke. Pad potražnje zbog urušavanja graditeljstva nadoknađuje izvozom.

KARLA CIPRIJANOVIĆ
CIPRIJANOVIĆ

Još jedna obiteljska tvrtka koja proizvodi drveni namještaj. Pogon za stolce i polufotelje može izbaciti 18.000 komada na mjesec.

N

a pitanje koja županija ima najviše obradive površine po stanovniku, većina hrvatskih građana vjerojatno bi odgovorila da je riječ o Osječko-baranjskoj ili Vukovarsko-srijemskoj županiji. Ali premašila bi. Najviše obradive površine po stanovniku malo je zapadnije, u Virovitičko-podravskoj županiji. Poznata i kao 'mala Virdžinija', dom je Hrvatskih duhana – najvećega hrvatskog proizvođača duhanskih sorata flue-cured i burley. Svedeno, ne odudara previše od drugih slavonskih županija. Uz ceste se većinom protežu ušorene kuće, a ondje gdje se vide njive, duhan se rijetko može primijetiti. I dalje se, kao i drugdje u Hrvatskoj, najviše siju žitarice. Prema podacima dostupnima na županijskim stranicama, čak je 60 posto obradivih površina zasijano tom kulturom, a lokalni kooperanti rado bi napustili TDR-ove Hrvatske duhane i žele od države preuzeti Agroduhan.

Međutim, prvenstvo duhanskoj industriji uzimaju neke druge gospodarske grane, među ostalim poljoprivredne, koje na oranicama zauzimaju sve više mjesta duhanu. Jedna od njih, proizvodnja ljekovitog bilja i čajeva, izravna je konkurentica proizvodnji duhana, a druga je drvna industrija, prema kojoj je virovitički kraj također prepoznatljiv i čiji je predvodnik Tvin najveći poslodavac u Županiji.

Tvin najveći poslodavac

Gubitak snage duhanske industrije u Županiji najbolje pokazuju podaci iz županijskog izvješća o gospodarstvu. U 2013. bili su traženi poticaji za gotovo 3000 parcela i 3821 hektar zasađen duhanom, a već 2014. zahtjevi za poticaje pali su na manje od tisuću hektara na 880 parcela.

Hrvatski duhani i dalje su tvrtka s najvećim prihodima u Županiji (138,5 milijuna kuna 2015.), ali ta kategorija poslovanja nije im stabilna, kao ni dobit. Duhan ima nisku otkupnu cijenu i velike troškove proizvodnje, a sve strože zahtjeve u njegovoj proizvodnji idućih će nekoliko godina donijeti i regulativa EU, zato nije neobično što se gospodarstvo u toj županiji okreće drugim granama. Nadu da će uspjeh u novim ekonomskim granama potrajati pruža podatak da ga uglavnom nose obiteljske tvrtke kojima monetizacija vlasničkih udjela nije glavni cilj poslovanja. Svakom putniku namjerniku u Virovitici odmah će upasti u oči 103 godine stara tvrtka Tvin. Nema mnogo gradova koji gotovo tik uz središte imaju tvornicu. Pogon je zaklonjen na Tvinovu prostranom ograđenom imanju na kojem i danas postoje objekti sagrađeni 1913., kad je otvorena pilana.

– Rezultat prvih osam ovogodišnjih mjeseci jest pozitivan, vjerujem da će tako ostati do kraja godine. Prošlu godinu završili smo s gubitkom, ali ne zbog lošeg po-

slovanja, nego zato što smo u novu tvornicu uložili tri milijuna eura – rekao nam je **Ivan Slamić**, direktor Tvina koji posljednjih dvadeset godina vodi virovitičkog proizvođača namještaja.

Tvin danas živi od izvozne ponude masivnog namještaja i namještaja za stanovanje. Premda njegovi prihodi padaju, u tvrtki se nadaju da će novim pogonom uspjeti povećati proizvodnju. Važan mu je kupac i Ikea, koja mu donosi i do 20 posto izvoznih prihoda. U budućnosti Tvina i Drvne industrije Slamić vidi teškoće zbog toga što su mali pilanari prevagnuli u komorskoj udruzi drvne industrije i izborili se za zastupanje subvencijskoga sustava pojačane sječe drva te prodaje sirovina i poluproizvoda. Rješenje mu se nameće samo: subvencija finalnih domaćih proizvoda od drva.

– Konkurentni možemo ostati jedino uz pomoć državnih ustanova. Pitam vas hoćemo li ići prema finalnoj proizvodnji koja nosi mnogo dodatnih vrijednosti ili

ćemo se orijentirati na sirovine. Nije u redu da država toliko potiče sječu šuma i proizvodnju toplinske energije i struje. Treba najprije iskoristiti sunce i vjetar, a šuma neka raste – rekao je Slamić.

Tradicija drvne industrije u Virovitici posljednjih je godina na scenu dovela i neke nove igrače. Tvrtka Contorte obitelji Vampovac isprva se bavila zastupanjem i distribucijom hrvatskih proizvođača u Njemačkoj, a onda je pokrenula proizvodnju masivnog namještaja te postala Tvinova konkurentica. Štoviše, lani ga je nadmašila sa 116 milijuna kuna godišnjih prihoda.

– Jednostavno smo imali potrebu osigurati proizvodnju da se ne moramo oslanjati na dobavljače. Rokovi su fleksibilniji i zarada je veća, ali posao je kompliciraniji i nedostaje nam kadrova. Prave majstore teško

je naći, zato dajemo stipendije srednjoškolcima koji se školuju za drvne dizajnere i tehničare – rekao nam je direktor Contortea **Hrvoje Vampovac**.

Contorte otvara 150 radnih mjesta

Vampovac je posebno ponosan na novi pogon vrijedan šest milijuna eura koji će biti otvoren ove godine i u kojem namjerava zaposliti 150 ljudi. I tvrtka Ciprijanović, koja je 2015. umalo premašila 100 milijuna kuna prihoda, proizvodi namještaj za izvoz te masivne drvene ploče i brikete.

Ipak, nije sve tako svijetlo u Virovitičko-podravskoj županiji. Recesija je bila posebno bolna za manje poduzetnike koji se tek ove godine približavaju rezultatima s početka desetljeća. Jedan su od njih Technopartneri **Tomislava Matasića** koji su zbog globalne krize izgubili i neke važne kupce.

– U Enavigu proizvodimo drvene jedrenjake, no marketing za tu proizvodnju vrlo je skup, a mi smo mala tvrtka pa nam je to teško izdržati. Trenutačno održa-

Josip Tokić, PP Orahovica:

SILVANAC, FRANKOVKA I GRAŠEVINA PIJU SE NA TRI KONTINENTA

'PP Orahovica prije nije izvozila ništa izvan hrvatskih granica, a danas izvozi velike količine, primjerice u Kinu, Japan, Meksiko i Nizozemsku. Na stranom tržištu postizemo znatno bolju cijenu nego u Hrvatskoj', kaže Josip Tokić, voditelj Voćarstva i vinogradarstva u PP-u Orahovica

razgovarao **SERGEJ ABRAMOV**

sergej.abramov@liderpress.hr

Kad netko spomene Orahovicu, jedna je od prvih asocijacija silvanac zeleni jer se jedino u orahovačkom kraju proizvode velike količine tog vina, stoga je razumljivo zašto silvanac i Orahovicu veže čvrsta asocijacija. O toj sorti i proizvodnji vina u Poljoprivrednome poduzeću Orahovica razgovarali smo s **Josipom Tokićem**, njegovim voditeljem Voćarstva i vinogradarstva.

– Silvanac zeleni vrlo je zahtjevna sorta, osjetljiv u proizvodnji i s posebnim zahtjevima za odležavanje u podrumu, ali u našem vinogorju idealni su prirodni čimbenici za njegov uzgoj. Od prvih nasada 1987. proizvodi se kao vrhunsko vino, a danas ga proizvodimo u četiri tipa, ovisno o godini i do 100 tisuća litara. Tri su tipa vrhunska vina, od kojih su dva predikatnih kategorija, a manja je količina kvalitetno vino.

• Komu i gdje prodajete predikatna vina?

– Upravo smo dobili narudžbu japanskog restorana za predikatni silvanac. U veljači smo vina predstavili na tokijskome Supermarket Tradeshowu, a naši partneri iz Japana u rujnu su posjetili našu vinariju. Gostoprimstvo i delicije iz vlastite proizvodnje dodatno su učvrstili našu suradnju, zato smo dobili i nove narudžbe. Sve je to dio projekta koji smo s nekoliko hrvatskih vinarija koje izvoze u Japan sufinancirali novcem EU iz Vinske omotnice. Izvozimo i u Meksiko. Posebno je zanimljivo što su u strukturi naše prodaje u toj zemlji 90 posto vrhunska vina. Onamo izvozimo graševinu, silvanac i frankovku, a u Nizozemskoj s kupcem zajedno razvijamo strategiju razvoja tog tržišta. Naša je graševina u nekoliko vrlo cijenjenih ondašnjih restorana.

• Zašto ste se odlučili upravo za Japan i Meksiko?

– Kao srednje velika vinarija odlučili smo se najprije za kvalitetu. Danas su u strukturi naše pro-

daje vina samo pet posto velika pakiranja, sve je drugo u staklenoj ambalaži, a od toga je 70 posto u butelji. PP Orahovica prije nije izvozila ništa izvan hrvatskih granica, a danas izvozi velike količine, primjerice u Kinu već petu godinu izvozimo frankovku. Uvjerili smo se da na stranom tržištu možemo postići znatno bolju cijenu nego u Hrvatskoj. Zasad su naša najvažnija strana tržišta Kina, Nizozemska, Japan i Meksiko. Odabrali smo specifična tržišta na kojima nema proizvodnje vina. Do kraja godine usredotočit ćemo se i na Poljsku.

• Koliko prihoda imate od izvoza?

– Trenutačno od izvoza ostvarujemo 10-ak posto prihoda, cilj nam je da 30 posto prodaje bude izvoz. U izvozu isključivo prodajemo buteljirana vina i naš je najbolji izvozni proizvod frankovka. Iako ta svjetski poznata sorta nije tako popularna u Hrvatskoj, i u izvozu i na domaćem tržištu raste nam udio prodaje vrhunske frankovke jer je cje-

novno vrlo prihvatljiva. Primjerice, na tržištu Japana i Kine najvažniji je izvozni proizvod, a u Nizozemskoj je to frankovka rosé.

• Kako stojite s prodajom u Hrvatskoj?

– Zastupljeni smo u svim većim trgovačkim centrima i svim specijaliziranim trgovinama. Vidimo priliku za rast plasmana hotelima, restoranima i kafićima.

• Koliko ulažete u vinograde i pogone?

– U posljednjih godinu dana uložili smo u posve novu liniju za punjenje vina, vrijednu više od milijun kuna. Zasadili smo i 30 hektara vinograda i u tri godine obnovit ćemo ukupno 90 hektara. Godine 2011., odmah nakon ulasku M SAN grupe u PP Orahovicu, vinarija je u cijelosti rekonstruirana. Bila je zastarjela i nije omogućivala konstantu u kvaliteti i kapacitetu proizvodnje. Uložili smo i u novi pogon za prijam i prerađu grožđa, poslije i za fermentaciju i skladištenje. Kapacitet podruma danas je 1,8 milijuna litara vina, što je odgovarajući obujam za naše potrebe. Godišnja je proizvodnja između 800 tisuća i milijun litara.

• Jesu li se isplatila ulaganja? Kakvi su rezultati?

– U vinariji smo se dobro ekipirali stručnim i kvalitetnim ljudima koji su nam uz novu opremu pomogli da polučimo znatno bolje rezultate. Jedan od boljih primjera upravo je silvanac zeleni, koji je prije bio jedino vrhunsko vino koje je proizvodila PP Orahovica. Danas proizvodimo šest vrhunskih vina: silvanac zeleni, frankovku, graševinu, chardonnay, sauvignon i pinot sivi. U najboljim vinogradarskim godinama proizvodimo još i predikatna vina: kasne, izborne i ledene berbe graševine i silvanca. Jačanjem znanja i tehnologije uspjeli smo doći od jednoga vrhunskog vina do tri predikatna i šest vrhunskih. **L**

PROMO

GLAVNI AKTERI

STIPO MATIĆ

PP ORAHOVICA

Ulaskom M Sana ova se poljoprivredna tvrtka počela transformirati. Okreće se izvozu i modernizira poslovanje.

LJERKA BLAŽEVIĆ

DIBA

Poljoprivredna tvrtka iz Suhopolja stabilnih je prihoda i dobiti. Razvoj možda stagnira, ali plaće radnicima stalno rastu.

MARIJAN VAŠAREVIĆ

ZE A

Nakon rekordnih 12 pokušaja tvrtka je kupila nekretnine Silosa VTC-a, i to za desetinu isključne cijene.

ONI KOJI DOLAZE

DANIJELO BEGOVIĆ PRO-PING

Bavi se suvremenim tehnologijama. Korisnicima je ponudio veće brzine pristupa internetu i uslugu telefonije, promijenio je većinu mrežne infrastrukture...

ANTUN SRBIĆ

ASEL

Bavi se proizvodnjom strojeva za izradu opruga, solarne opreme i elektroničkih uređaja. Prihodi mu rastu, kao i plaće 15 zaposlenika.

➔ vamo proizvodnju brod po brod, da se ne ugasi. U primarnom društvu Technopartneri proizvodimo metalne elemente za tiskarske strojeve. Ova nam je godina dobra, od 2011. stalno rastemo na stranom tržištu. Sto posto smo orijentirani na izvoz, Njemačku i manjim dijelom Austriju, ali tek sada dostižemo razinu od 2010. Pali smo na trećinu prihoda, no ljude nismo otpuštali ni kad je bilo najteže – ispričao je Matasić.

Još jedna obiteljska tvrtka u Županiji opstaje već gotovo trideset godina. Grafoprojekt posluje u sektoru grafičke djelatnosti i zapošljava jedanaestero ljudi. Njegov je osnovna djelatnost tisak na različite vrste materijala, a prepoznatljiv je i po laserskom graviranju, izradi pečata, reklamnih i konferencijskih materijala; na popisu klijenata ima više od osam tisuća imena. U poslovanje se odnedavno uključio i drugi naraštaj, a većina zaposlenika radi ondje više od četvrt stoljeća.

– Ulaganje u razvoj, ljude i opremu omogućilo nam je stabilno poslovanje sve ove godine. Naša je osnovna misija pratiti trendove idejnim rješenjima i ulaganjem u suvremenu tehnologiju. Posebno me veseli uključanje

sina i kćeri u tvrtku, to je idući veliki korak za Grafoprojekt – kaže **Goran Božanić** koji je tvrtku pokrenuo sa suprugom 1988.

Izvoz je, inače, odlika jakih poduzetnika, a u Virovitičko-podravskoj županiji to je posebno izraženo i zbog loše prometne povezanosti s ostatkom Hrvatske. Kao i u drvnoj i metalnoj industriji, orijentiranoj prema izvozu, jednak je slučaj s novim igračima u proizvodnji ljekovitog bilja čiji su pioniri obitelj **Nemčević** i njihova grupa Jan Spider.

Pesticidi za duhan protiv kamilice –

U izravnom smo sukobu s duhanskom industrijom zbog pesticida koji duhan štite od bolesti, a izrazito štetno djeluju na rast ljekovitog bilja. Naime, vjetar ih može nositi i do trideset kilometara. U posljednje vrijeme mnogo se ljudi okreće proizvodnji čajeva, najviše od kamilice – ispričao nam je o duhansko-čajnom ratu predsjednik Uprave Spider grupe Pitomača **Denis Nemčević**.

Grupa okuplja tvrtke Jan Spider (prerada ljekovitog i aromatičnog bilja), Herbarium (opremanje gotovih proizvoda), Biofarmu (uzgoj ljekovitog bilja) i Đoltu (uzgoj ljekovitog bilja u kooperaciji i otkup) u jedinstven koncept 'od polja do stola'. Najveći je proizvođač kamilice i čajeva u regiji.

Razvoj od stanice za otkup i preradu ljekovitog bilja s nekoliko zaposlenika do tvrtke sa stotinjak zaposlenih orijentirane prema izvozu ponajprije je rezultat vizije i hrabrosti osnivača tvrtke **Nikole Nemčevića**. Nakon njegove iznenadne smrti 2013. očeve poslovne planove uspješno je nastavio njegov tada 28-godišnji sin Denis. Prihodi Spider grupe iz godine u godinu rastu, sve je više zaposlenih, plaće nikad nisu kasnile, a izvoz donosi više od 50 posto prihoda. Put Spider grupe odredila je i izvrsna s suradnja s Atlantic Grupom, koja je lani i proširena. Naime, Cedevita je potkraj prošle godine Spider grupi prodala svoje poslovanje s čajevima, što je omogućilo okupljanje asortimana pod jedinstveni brend Naturavita. Drugi veliki poslovi koje je obavio mladi direktor krunidba su višegodišnje suradnje s talijanskim Evertonom njegovom dokapitalizacijom Spider grupe te skorašnji

SWOT ANALIZA

SNAGA

- cjenovno konkurentna radna snaga
- novi igrači u obiteljskom vlasništvu
- oslanjanje tradicionalnih sektora na izvoz

SLABOSTI

- nedostatak obrazovanoga kadra
- loša prometna infrastruktura
- slabašna lokalna potražnja

PRILIKE

- susretljivost lokalne vlasti
- ulaganje u infrastrukturu iz fondova Europske unije
- neiskorišteni marketinški potencijali

OPASNOSTI

- sukob između glavnih poljoprivrednih kultura
- selidbe sjedišta tvrtki u metropolu
- nedostatak pothvata u ICT sektoru

TOMISLAV MATASIĆ
TECHNOPARTNERI/ENAVIGO

Žive od proizvodnje strojnih elemenata za tiskarske strojeve koje izvoze u Njemačku i Austriju. Drveni jedrenjaci sad su u drugom planu.

MARIJAN MAREKOVIĆ
DAM

'Kralj kamilice' Mareković izvozi kamilicu s 1000 ha (400 svojih i 600 od kooperanata), što je najveći kompleks za uzgoj kamilice u Europi.

JASNA VRBOS
MEDENA

Predvodnica u proizvodnji meda u Županiji. Proizvod umjesto u trgovačkim lancima prodaje na sajmovima u Hrvatskoj, ali i inozemstvu.

izlazak u strane maloprodajne lance. Uz Spider grupu kamilicu kao novi zaštitni znak Županije pronosi i 'kralj kamilice' **Marijan Mareković** i njegova tvrtka Dam iz Lozana. Dam ima najveći kompleks za uzgoj kamilice u Europi – vlastitih 400 hektara i 600 hektara od kooperanata; na godinu proizvede oko 600 tona suhe kamilice. Premda je Hrvatska prva u svijetu po proizvodnji kamilice, tvrtka je gotovo potpuno orijentirana na izvoz. Dam stalno raste, a 2015. imao je ukupni godišnji prihod od gotovo 13 milijuna kuna.

Među brzorastućima je i Pro-ping, telekomunikacijska tvrtka **Daniela Begovića** koncentrirana na ruralna područja u kojima je prepoznala priliku. Iz godine u godinu posluje s dobitkom, a prihodi su mu 2015. bili malo manji od četiri milijuna kuna.

– Zbog povećanja broja zaposlenih, reorganizacije poslovanja i promjene na telekomunikacijskom tržištu ova je godina za nas bila prilično turbulentna. Korisnicima smo ponudili veće brzine pristupa internetu i uslugu telefonije, promijenili veći dio mrežne infra-

strukture i proširili ponudu na nova područja. Sljedeće godine uvodimo optičku infrastrukturu, TV uslugu te planiramo nastavak rasta marketinškog udjela na nama zanimljivim, ponajprije ruralnim područjima – rekao je član Uprave **Marijan Rengel**. I prihodi suhopoljske Dibe **Ljerke Blažević** polako rastu i približavaju se razini od 100 milijuna; plaće 80-ero zaposlenika također stalno rastu.

Priča iz Orahovice Među deset najvećih tvrtki u toj županiji čak su tri iz Orahovice. I druga najjača ondašnja tvrtka živi od plodova zemlje. Međutim, Poljoprivredno poduzeće Orahovica malo je drugačije ustrojeno od obiteljskih tvrtki. Nakon trakavice između Sindikata i predstavnika M Sana, 2010. napokon je prihvaćena ponuda dokapitalizacije od 10 milijuna eura pa je M San postao većinski vlasnik PP-a Orahovica. Danas orahovička tvrtka raspolaže s više od 10.700 hektara obradivih površina i zapošljava više od dvjesto radnika u ratarskoj, stočarskoj, voćarskoj, vinogradarskoj proizvodnji te ribnjačarstvu.

VIROEXPO OD IZLOŽBICE DO VELIKOG SAJMA

Virovitica je u gospodarskim krugovima prepoznatljiva po Viroexpu, međunarodnome sajmu gospodarstva, obrtništva i poljoprivrede. U dva je desetljeća mala lokalna izložba u hotelskoj kavani s tridesetak poduzetnika iz agrobiznisa prerasla u respektabilnu sajamsku priredbu opće prirode na kojoj se ove godine predstavilo 750 izlagača iz 27 zemalja na 23 tisuće četvornih metara, a obišlo ga je 26.700 posjetitelja. Zbog svega toga treći je najjači sajam u državi.

Uspjeh manifestacije svojevrsni je fenomen. Održava se u jednoj od najsirišašnih županija, u gradu bez hotela, slabe cestovne infrastrukture te na velikoj udaljenosti od važnih prometnih pravaca. Sajam je promijenio pet lokacija, a sljedeće godine mora se seliti na šestu jer su se u prostor propale Virovitičanke, u kojoj se održavao posljednjih pet godina, napokon uselili strojevi tvrtke Contorte. – Viroexpo je postao neizbježan u razvoju tržišta i novih poslovnih odnosa. Njime pokazujemo da i mi koji smo slabije razvijeni imamo mo-

gućnosti i znanja – kaže predsjednik HGK – Županijske komore Virovitica, i jedan od začetnika manifestacije **Ivan Slamić**. Sajam organiziraju gospodarska i obrtnička komora, Grad i Županija te gradska i županijska turistička zajednica uz potporu resornih ministarstava.

hrvatskazajednicažupanija

Župan Goran Pauk na sjednici Skupštine Šleskog vojvodstva u Katowicama

Na poziv predsjednika Skupštine Šleskog vojvodstva Grezgorza Wolnika župan Goran Pauk boravio je u Katowicama (Poljska) na Europskom kongresu malog i srednjeg poduzetništva. Kongres organizira Regionalna gospodarska komora u Katowicama pod pokroviteljstvom Europskog parlamenta, i jedan je od najvećih europskih skupova u sektoru srednjeg i malog poduzetništva. Moto je ovogodišnjega skupa 'Inspiracija za inovacije'.

Tijekom Kongresa održala se sjednica Skupštine Šleskog vojvodstva na temu 'Pametne specijalizacije – prilika za razvoj regije'. Na Skupštini je župan Goran Pauk poljskim kolegama govorio o Strategiji pametne specijalizacije u Hrvatskoj i njezinim prioritetnim tematskim područjima. Naglasio je da je njezino prihvaćanje omogućilo otvaranje natjecaja 'Podrška razvoju centara kompetencija – CEKOM' i u skladu s tim brži daljnji razvoj Razvojno-inovacijskog centra AluTech u Šibeniku. Istaknuo je da s takvim i sličnim projektima želimo potaknuti održivi rast i položaj Šibensko-kninske županije kao regionalnog lidera u inoviranju u industriji lakih metala i pomorske djelatnosti.

Goran Pauk

PROMO

DESET NAJVEĆIH VIROVITIČKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE

	TVRTKA	PRIHOD		DOBIT		BROJ ZAPOSLENIH	
		2015. (kn)	promjena	2015. (kn)	promjena	2015.	promjena
1.	HRVATSKI DUHANI d.d. , Virovitica	138,57	-19,87%	4,46	-58,24%	166	16,08%
2.	POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA d.d. , Orahovica	137,94	-12,49%	4,85	52,09%	211	-7,46%
3.	CONTORTE d.o.o. , Suhopolje	115,18	-26,64%	2,27	-66,42%	28	180,00%
4.	MARINADA d.o.o. , Slatina	114,45	27,00%	0,44	-84,95%	202	0,00%
5.	TVIN d.o.o. , Virovitica	106,80	-11,36%	-13,38	-	743	-7,93%
6.	CIPRIJANOVIĆ d.o.o. , Orahovica	98,07	17,46%	10,79	50,65%	248	8,77%
7.	DIBA d.o.o. , Suhopolje	97,03	0,33%	1,28	0,24%	80	0,00%
8.	KERAMIKA MODUS d.o.o. , Orahovica	77,69	5,1%	-1,22	-	144	9,1%
9.	VICTORIA INVEST d.o.o. , Virovitica	74,64	-5,3%	1,75	-26,5%	8	0,0%
10.	ZEa d.o.o. , Virovitica	73,57	35,5%	1,28	-0,7%	27	8,0%

Izvor: Bisnode

➔ Mnogo je mučnija aktualna akvizicijska priča. Naime, Silosi VTC otišli su u stečaj, radnici su štrajkali i po društvenim mrežama slali vapaje za pomoć. Napoljetku je, na dvanaestom natječaju, tvrtkine nekretnine kupila virovitička Zea **Marijana Vašarevića**. Prva cijena prodaje Silosa VTC-a nakon pokrenutoga stečaja bila je 77,1 milijun kuna, a Zea je na kraju platila 7,8 milijuna kuna. No zato su u tijeku velike Vašarevićeve investicije u Silose.

Najslađa županija Često se ovu županiju naziva 'najslađom županijom'. Razumljivo, jer se godinama najviše meda u Hrvatskoj proizvede upravo ondje. Danas tu tradiciju predvodi obitelj **Vrbos** koja se tim poslom bavi već trideset godina. U vlasništvu ima dvije tvrtke, Apis i Medenu. Med ne plasira na police trgovačkih lanaca jer nije prihvatila njihov način poslovanja, nego na sajmovima.

Pojam 'najslađa županija' nije nastao samo zbog meda nego i zbog šećerane Viro **Marinka Zadra**, koja je premjestila sjedište u Zagreb. Istina, zbog odlaska Uprave u Zagreb malo je tko ostao bez posla jer je proizvodnja

ostala u Virovitici. Tvrtka je objasnila da su razlozi premještanja čisto poslovni. U Zagrebu su, naime, gotovo svi njezini kupci. Virovitička gradska vlast tvrdi da će Viro i u budućnosti ostati u javnom životu Virovitice te da gradski proračun neće osobito patiti jer Virov proizvodni pogon ostaje gdje je bio.

Preseljenje sjedišta tvornice šećera u Zagreb prvo je zvono za alarm u Virovitičko-podravskoj županiji. Županijska i gradska vlast doista se trude novcem iz fondova Europske unije stvoriti bolje uvjete i prilike za poduzetništvo, nude zemljište u poslovnoj zoni za jednu kunu i komunalne olakšice, Poduzetnički inkubator te Panonski drveni centar kompetencija, čak su počele kupovati dvorce i kurije po Županiji. Međutim, sav napor u privlačenju novca iz fondova EU mogao bi postati bezvrijedan ako se trend preseljenja nastavi, posebno ako za sjedištima krene i proizvodnja.

Premda se otvaraju novi pogoni, preseljenje sjedišta tvrtki nije dobar znak. Nešto se mora promijeniti jer oslanjanje na povezanost obiteljskih tvrtki i društvene zajednice nije dovoljno jamstvo da se Županija može oduprijeti gospodarskoj gravitaciji metropole.

U SLJEDEĆEM BROJU:

Osječka poslovna scena

**U inspekciju poslovne scene
Virovitičko-podravske županije
Liderova novinarska ekipa otišla je
Hyundai Elantrom.**

Za sve kupce novih Hyundaijevih vozila vrijedi
pet godina trostrukog jamstva bez ograničenja kilometraže.

POWERED BY
 HYUNDAI

PP ORAHOVICA

Plodovi hrvatske tradicije

www.pporahovica.hr

Virovitičko-podravska županija

Panonski drveni centar kompetencija

Otvorio je vrata početkom rujna, proizšao je iz drvne industrije i tradicije proizvodnje namještaja, a 99 posto sredstava za taj projekt vrijedan oko 45 milijuna kuna financiran je iz strukturnih fondova EU

Foto: Kristijan Toplak

POMOĆ PODUZETNICIMA IZ EUROPSKIH FONDOVA I SUBVENCIJOM KAMATA

Jasna orijentacija na financiranje razvojnih projekata sredstvima iz europskih fondova posljednjih je nekoliko godina postala zaštitni znak Virovitičko-podravске županije. Ideja se rodila u recesiji, kad su se također počeli proučavati i pripremati europski projekti, od kojih je dio već u punoj funkciji. Cilj je Županije bio stvoriti uvjete za gospodarski rast i konkurentnije gospodarstvo. VIDRA – agencija za regionalni razvoj Virovitičko-podravске županije, koja je 2011. od resornog ministarstva proglašena najboljom razvojnom agencijom u Hrvatskoj, malo i srednje poduzetništvo podupire pisanjem projekata, studija i poslovnih planova, studija izvodljivosti, provedbom edukacija, definiranjem financijske konstrukcije projekata te vođenjem baze poduzetnika. Od početnih četvero zaposlenika danas ih ima 28. Iza nje su stotine provedenih projekata, i to uza stotine milijuna kuna nepovratnih europskih sredstava, zbog čega je zovu i 'tvornicom novca' Virovitičko-podravске županije.

Istraživanje nanopremaza Najveći je i najvažniji europski projekt Virovitičko-podravске županije Panonski drveni centar kompetencija vrijedan 45 milijuna kuna, koji su osmislili VIDRA i Županija. Taj centar, proizšao iz drvne industrije Virovitičko-podravске županije, nastao iz tradicije proizvodnje na-

Mnogo razvojnih projekata financirano je novcem iz fondova EU, neki od njih već su u funkciji. Osim Poduzetničkog inkubatora i Drvnog centra mnogo se očekuje i od tri sustava navodnjavanja koja će, kad budu gotova, navodnjavati konkurentnije poljoprivredno zemljište

mještaja, početkom rujna otvorio je vrata. Riječ je o prvom projektu u Hrvatskoj realiziranom novcem strukturnih fondova EU u sklopu Poziva za dostavu projektnih prijava 'Shema dodjele nepovratnih sredstava za poslovnu infrastrukturu' iz Operativnog programa 'Regionalna konkurentnost 2007. – 2013.' Gotovo je cijeli projekt, čak 99 posto, financiran iz strukturnih fondova EU, a jedan posto financira Virovitičko-podravska županija. Partneri nositeljice projekta Virovitičko-podravске županije jesu VIDRA, zagrebački Šumarski fakultet i Institut 'Ruđer Bošković'. Na usluzi je malim i srednjim poduzetnicima iz cijele Hrvatske, ali i susjednih zemalja, i to u svim fazama razvoja finalnih proizvoda, od drva, odnosno proizvoda s većom dodanom vrijednošću, s naglaskom na inovacijama, jer u Virovitičko-podravskoj županiji imaju sve što im treba za razvoj novog proizvoda. Riječ je o suvremeno opremljenom centru koji nudi izradu prototipova, mogućnosti poboljšanja postojećih proizvoda, nova istraživanja povezana s razvojem malih i srednjih poduzetnika i globalno jačanje gospodarstva, stvaranje novih proizvoda s dodanom vrijednošću. Među ostalim, Panonski drveni centar kompetencija poduzetnicima nudi pristup 3D skeneru, 3D pisaču i najsuvremenijem CNC-u u ovom dijelu Europe. Osim toga, u Centru će se u suradnji s Institutom 'Ruđer Bošković' iz Zagreba istraživati premazi vezani s nanotehnologijom.

Na području županije desetak je dvoraca i kurija, a Županija je osim ljetnikovca grofa Jankovića u Noskovicima kupila još dva dvorca – dvorac Janković u Suhopolju i Cabuni, kuriju Janković u Kapela Dvoru. Razne su plemićke obitelji tijekom XIX. stoljeća na području županije podizale dvorce, kurije i ljetnikovce koji su danas važan dio kulturno-povijesne baštine, no uglavnom su u ruševnom stanju.

Međutim, ono što neki vide kao ruševinu, Virovitičko-podravska županija vidjela je kao priliku za razvoj kontinentalnog turizma i otvaranje novih radnih mjesta. Zahvaljujući projektima EU, prekograničnom programu Mađarska – Hrvatska, ali i projektima zaštite prirode, obnovljen je i ljetnikovac grofa Jankovića u Noskovicima u kojem je otvoren Informativno-edukativni centar, hostel Dravska priča, jedini hostel od Zagreba do Osijeka čija je tematika prirodna baština. U njemu će se moći doznati sve o biljnom i životinjskom svijetu tog dijela Hrvatske i Virovitičko-podravске županije. Kurija Janković u selu Kapela Dvoru danas je luksuzni hotel, najljepši mali hotel u tom dijelu Hrvatske, potpuno obnovljena sredstvima EU i Virovitičko-podravске županije kao VIDRA-in projekt.

Osim toga, potpisan je ugovor o obnovi dvorca Janković u Suhopolju, vrijednoj oko 40 milijuna kuna, kojom će Suhopolje u budućnosti dobiti centar za posjetitelje. Obnovit će se i dvorac Pejačević u Virovitici (nositelj je projekta Grad Virovitica) i sve će to u bliskoj budućnosti biti skladna cjelina od četiri potpuno obnovljena objekta kulturne baštine na manje od 30 kilometara. Svi oni bit će obnovljeni sredstvima Europske unije i znatno će poboljšati turističku ponudu toga kraja.

Pomoć i u 'stanarini' Svakako, jedan od najvažnijih projekata sufinanciranih iz europskih fondova jest virovitički Poduzetnički inkubator putem kojega Virovitičko-podravska županija subvencionira zakup poslovnog prostora i ostalih troškova poduzetnicima početnicima. Sagrađen je u sklopu projekta EU 'E-inkubator sa zidovima i bez njih u Virovitičko-podravskoj županiji' i jedan je od najvrjednijih projekata čija je nositeljica upravo ta županija. Ukupna je vrijednost projekta bila 960.000 eura, od kojih je 720.000 eura sufinancirao EU, a ostatak Virovitičko-podravška županija kao nositeljica projekta i VIDRA – Agencija za regionalni razvoj Virovitičko-podravске županije kao partnerica na projektu. Poduzetnički inkubator Virovitičko-podravске županije poduzetnicima početnicima nudi potpuno opremljeni prostor od 100 m² za proizvodne djelatnosti i urede od oko 50 m². U Inkubatoru je i konferencijska dvorana od 100 m². Svaki poslovni prostor opremljen je uredskim namještajem i informatičkom opremom za jedno radno mjesto.

Za sve je stanare najam prostora za prvu godinu besplatan – plaćaju samo troškove režija koje potroše uporabom prostora, drugu godinu poslovanja plaćaju 25 posto od ukupne cijene najma, treću godinu 50 posto, četvrtu 75 posto, a petu godinu poslovanja punu cijenu najma. Tako Županija pomaže poduzetnicima početnicima, a Poduzetnički inkubator od otvorenja do danas radi sa stopostotnom popunjenošću kapaciteta. Osim jeftinije upo-

Kurija Janković

U Kapela Dvoru najljepši je mali hotel u tom dijelu Hrvatske. Kurija je potpuno obnovljena sredstvima EU i Virovitičko-podravске županije

Foto: Matija Turkalj

trebe poslovnog prostora poduzetnicima omogućava korištenje savjetodavnim i knjigovodstvenim uslugama, organizaciju seminara i edukacija, besplatni internet, savjetodavne usluge i pomoć u pisanju poslovnih planova, investicijskih studija, pomoć u prijavi na fondove EU te na natječeaje i projekte resornih ministarstava.

Financiranje proizvodnje i usluga

Virovitičko-podravska županija ne pomaže poduzetnicima samo sredstvima iz europskih fondova. Jedan od načina ulaganja u poduzetništvo i pomaganja poduzetnicima koji se bave poljoprivredom sustavi su navodnjavanja. Pri kraju su radovi na sustavu navodnjavanja Kapinci – Vaška koji obuhvaća 1260 hektara površine, a za još dva sustava navodnjavanja, Novi Gradac – Detkovac i Đolta, izdane su građevinske dozvole. Oba sustava bit će prijavljena na financiranje iz fondova EU, a kad se sagrađe, Virovitičko-podravska županija imat će oko 3000 hektara navodnjavanih površina, što će uvelike poboljšati proizvodnju kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda i omogućiti im bolji plasman na domaće i europsko tržište poljoprivrednih dobara.

Također, Virovitičko-podravska županija se u suradnji s Ministarstvom poduzetništva i obrta te devet poslovnih banaka uključila u provedbu programa kreditiranja radi poticanja razvojnih aktivnosti i gospodarskog jačanja poduzetništva na području cijele županije pa je u ožujku prošle godine objavila javni natječaj za subvenciju kamata na poduzetničke kredite. Korisnici sredstava subvencija kamata na poduzetničke kredite u tom programu jesu mikros subjekti, mali i srednji subjekti maloga gospodarstva (d.o.o., j.d.o.o., obrti i profitne ustanove) koji ulažu na području Virovitičko-podravске županije, bez obzira na sjedište, odnosno prebivalište. Kako je objasnio pročelnik Upravnog odjela za gospodarstvo, poljoprivredu i europske fondove Igor Andrović, pravo na upotrebu sredstava subvencije kamata na poduzetničke kredite ima korisnik koji financira projekte iz proizvodne i uslužne djelatnosti. Virovitičko-podravska županija i Ministarstvo poduzetništva i obrta s jedan posto subvencioniraju kamate za uslužne djelatnosti, a s dva posto kamate za proizvodne djelatnosti. ■

3000

hektara poljoprivrednih površina navodnjavat će se iz tri sustava, od kojih su radovi na prvome, Kapinci – Vaška, pri kraju

PROVO

Sanja Bošnjak,

obnašateljica dužnosti župana Virovitičko-podravске županije:

Naši strateški projekti trebali bi potaknuti gospodarski rast

Proradio je Panonski drvni centar kompetencija, a Tehnološko-inovacijski centar i Centar za mliječne proizvode razvit će se u znanstveno-istraživačke centre za razvoj svih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Tako smo obuhvatili ključne sektore

razgovarao **LUKA FIŠIĆ**

luka.fisic@liderpress.hr

Nakon odlaska Tomislava Tolušića početkom godine na mjesto ministra regionalnog razvoja Sanja Bošnjak preuzela je funkciju obnašateljice dužnosti župana Virovitičko-podravске županije. Od 2008. do 2013. bila je ravnateljica VIDRA-e, Agencije za regionalni razvoj Virovitičko-podravске županije, koju je 2011., za njezina presjedanja, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva proglasilo najuspješnijom razvojnom agencijom u Republici Hrvatskoj. U tom je razdoblju na području Virovitičko-podravске županije provedeno 30-ak projekata vrijednih više od 96 milijuna kuna, financiranih iz IPA-ina pretpristupnog fonda.

• Gdje je danas Županija u odnosu na prije pet godina?

– Virovitičko-podravska županija danas je aktivno počela provoditi svoje strateške projekte koji bi u dogledno vrijeme trebali potaknuti gospodarski rast, poboljšati konkurentnost gospodarstva i utjecati na otvaranje radnih mjesta. Prije pet i više godina, unatoč recesiji, radili smo na pripremi dokumentacije za infrastrukturne projekte i proučavali najbolje projekte iz EU kako bismo spremni mogli dočekati strukturne fondove. Naš najvažniji projekt za razvoj maloga gospodarstva jest Panonski drvni centar kompetencija, to je ujedno prvi centar kompe-

tencija u Hrvatskoj. Ideja o njemu potekla je od samih poduzetnika. Nedavno je otvorio vrata cijeloj drvoprerađivačkoj industriji Hrvatske i okružja. Omogućava primjenu naprednih tehnoloških dostignuća našim poduzetnicima u razvoju novih proizvoda. Možda je važno izdvojiti strojeve kao što su 5-osni CNC, koji će omogućiti brzu, preciznu i kontroliranu obradu i izradu drvenih elemenata; 3D skener i 3D pisac, koji se primjenjuju ne samo u drvoprerađivačkoj industriji nego i u medicini, metaloprerađivačkoj te automobilske industriji; optički mjerni uređaji za kontrolu kvalitete gotovih proizvoda te uređaj za virtualno kiparenje modela kao napredna tehnika pri izradi dizajnerskih rješenja i prototipova proizvoda. Centar je ujedno laboratorij za ispitivanje različitih materijala primjenjivih u drvnom sektoru, što ćemo raditi u suradnji s Institutom 'Ruđer Bošković'. Već je poznato da je Virovitičko-podravska županija poznata po gradnji i obnovi svojih škola, za što smo upotrebljavali sredstva Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, iz IPA-ina fonda te državnog i svog proračuna, a sada smo počeli obnavljati zdravstvene objekte. Cilj je tih investicija poboljšati kvalitetu života stanovnika. Također smo županija koje ima svoj hotel, Kuriju Janković u Kapela Dvoru, odnosno edukacijsko-turistički centar za cikloturizam, sufinanciran sredstvima fonda EU, kao i hostel za školu u prirodi u ljetnikovcu grofa Draškovića u Noskovačkoj Dubravi te edukacijski centar koji tematski izučava floru i faunu uz rijeku Dravu.

• Koji su vam sljedeći gospodarski projekti?

– U ovome kratkoročnom budućem razdoblju poboljšat ćemo daljnju obrazovnu infrastrukturu jer se trenutačno gradi studentski dom uz Visoku školu za menadžment u turizmu i informatici, a u planu je i ostvariti uvjete za veleučilište u Virovitici. Važna nam je visoko-obrazovana radna snaga koja treba pridonijeti konkurentnijem tržištu rada Županije i osmišljavanju vlastitih poduzetničkih pothvata. Turistički ćemo brendirati Županiju kao novi turistički proizvod na kontinentu, a poboljšat ćemo i turističku infrastrukturu putem Centra za posjetitelje, odnosno dvorac Janković u Suhopolju. Uz nastavak uređenja hotela Kurija Janković, obnovljeni muzejski prostor dvorca Pejačević u Virovitici te dvorac u Suhopolju i dovršetak ljetnikovca grofa Draškovića na vrlo malom području imat ćemo nove turističke atrakcije – kulturno povijesnu baštinu koju ćemo povezati s Regionalnim parkom Mura – Drava – Dunav i Parkom prirode Papuk, jedinim geoparkom u Hrvatskoj.

Tehnološko-inovacijski centar i Centar za mliječne proizvode već su dvije godine s gotovom dokumentacijom na popisu za financiranje u Ministarstvu znanosti koji će se razviti u znanstveno-istraživačke centre za razvoj svih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Tako ćemo omogućiti konkurentan i inovativan razvoj poljoprivrednog sektora i prehrambene industrije. S ta dva projekta te Panonskim drvnim centrom obuhvatili smo sve zanimljive sektore koje že-

Zbog slabe poduzetničke klime u cijeloj Slavoniji, pa i kod nas, moramo nastaviti raditi na poticajnoj poduzetničkoj okolini u sklopu mreže poduzetničkih inkubatora koji će, uz inkubator u Virovitici, obuhvatiti Orahovicu, Slatinu i Pitomaču

limo razvijati i u njima se specijalizirati. Zbog slabe poduzetničke klime u cijeloj Slavoniji, pa i kod nas, moramo nastaviti neprestano raditi na poticajnom poduzetničkom okružju u sklopu mreže poduzetničkih inkubatora koji će, uz postojeći inkubator u Virovitici, obuhvatiti Orahovicu, Slatinu i Pitomaču.

• Virovitičko-podravska županija jedna je od vodećih prema crpljenju sredstava iz fondova EU. No može li proračun nje i gradova podnijeti dio troškova koje moraju sami platiti?

– Županijski proračun ograničen je zakonskom regulativom i daje nam mala izvorna sredstva koje trebamo upotrebljavati za sufinanciranje projekata EU. Do sada smo mogli financirati manje projekte, do 10-ak milijuna kuna, ali za velike infrastrukturne morali smo naći druge izvore financiranja, ne samo za vlastiti udio u projektu nego i da bismo održali financijski tok projekta. Državni fond za sufinanciranje projekata ima svoja ograničenja zbog državnih potpora, zato se njime ne možemo uvijek koristiti. Stoga nam je nužna porezna reforma koja će omogućiti veći priljev sredstava lokalnim jedinicama, uz, naravno, fleksibilniju regulativu koja se odnosi na državne potpore.

• Kako surađujete s Gradom Viroviticom?

– Županija dobro surađuje sa svim svojim općinama i gradovima, nastojimo se poštovati prema partnerskom načelu. U većini projekata to je i vidljivo u zajedničkom planiranju

i realizaciji. Putem županijske razvojne agencije VIDRA-e redovito ih informiramo o svim novostima koje se odnose na njihov djelokrug, a mogućnosti iz fondova EU stalna su tema na svim našim kolegijima.

• U cijeloj županiji očit je nedostatak strukovnih zanimanja. Kako se nosite s tim problemom?

– Ove godine upravo je u strukovne škole upisano manje djece. I mi smo kao i ostale županije u Slavoniji pogođeni odlaskom cijelih obitelji u inozemstvo. Neka su poduzeća drvnog sektora ponudila stipendije za upis u prikladna zanimanja jer su ona prva pogođena nedostatkom konkurentne radne snage na tržištu rada. To je dodatno motiviralo učenike da se opredijele upravo za ta zanimanja. Riječ je, zapravo, o tome da učenje o poduzetništvu mora kao informatika ili strani jezik biti uvedeno u ranoj školskoj dobi pa će djeca tada brže prepoznati poduzetničke ideje kao budući vlastiti posao.

• Vaša županija danas je najuspješnija u proizvodnji šećera i duhana. U kojim još sektorima vidite prilike za rast?

– U Županiji prevladava tradicionalna poljoprivreda. Naš je cilj raditi na preustroju poljoprivredne proizvodnje na dohodovnije kulture povrća i voća te njihovu preradu. Upravo smo zato počeli graditi sustav za navodnjavanje uz rijeku Dravu. Ukupno su tri sustava: prvi je pri kraju, a druga dva prijavljujemo na

natječaj Europske unije do kraja listopada. Kad sve bude sagrađeno, ukupno ćemo imati oko 3000 hektara navodnjavanih površina pogodnih za poljoprivrednu proizvodnju konkurentnijih poljoprivrednih proizvoda.

• Kakva je suradnja s malim i srednjim poduzetnicima? Ima li kakvih planova za poticaje, radionice?

– Naša razvojna agencija VIDRA naša je produžena ruka prema poduzetnicima u organiziranju izobrazbe za poduzetnike, poslovnom savjetovanju te pripremi i provedbi projekata za sredstva iz fondova Europske unije ili iz drugih izvora. Uvijek smo poduzetnicima prilazili partnerski, poštujući napor koji ulažu u samoodržanje na tržištu. S nekim je poduzetnicima VIDRA provela već nekoliko projekata, uvijek im je pri ruci i dobro ih poznaje. To se povjerenje stvaralo godinama. Poduzetnici i poljoprivrednici svakodnevno se dolaze interesirati u nju o mogućnostima daljnjeg razvoja i odlučuju upravo njoj povjeriti svoju poslovnu ideju za zajedničku provedbu. Ipak, unatoč mnogim konkretnim primjerima realiziranih projekata u Županiji još moramo mnogo raditi i na edukaciji i na informiranju o mogućnostima koje poduzetnicima pruža Operativni program za regionalnu konkurentnost i koheziju odnosno fondovi Unije. Prve su zapreke davno probijene, sada moramo raditi i na poticanju startup-poduzeća za otvaranje novih radnih mjesta, ali i inovativnih procesa u zrelijim poduzećima. ■